

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARINING IQTISODIY SALOHİYATINI BOSHQARISH YO'LLARI

Bosimova Guloyim Bahodir qizi

O'qituvchi stajyor, Toshkent davlat agrar universiteti, TDAU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18617220>

Annotatsiya: Maqolada qishloq xo'jaligi korxonalarining iqtisodiy salohiyatini boshqarish usullaridan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek xorij tajribalari ham o'rganilib, taxlil qilingan.

Kalit so'zlar: diversifikatsiya, agrobiznes, resurstejamkor texnologiyalar, rentabellik, import, integratsiya.

Аннотация: В статье освещены вопросы эффективного использования методов управления экономическим потенциалом сельскохозяйственных предприятий. Также был изучен и проанализирован зарубежный опыт.

Ключевые слова: диверсификация, АПК, ресурсоэффективные технологии, рентабельность, импорт, интеграция.

Annotation: The article highlights the issues of effective use of methods for managing the economic potential of agricultural enterprises. Foreign experience was also studied and analyzed.

Key words: diversification, agro-industrial complex, resource-efficient technologies, profitability, import, integration.

Mamlakatimizda joriy yilda 1 million gektardan ortiq yerga takroriy ekinlar ekildi. Natijada 2,5 trillion so'm daromad kutilmoqda. Afsuski, bugungi kunda aholi ixtiyoridagi 480 ming gektardan ortiq tomorqa ekin maydonlaridan foydalanish samaradorligi past darajada qolmoqda. Mamlakatimizda bu kabi holatlarning oldini olish, ekin maydonlari va tomorqalardan unumli foydalanish maqsadida zarur chora-tadbirlar ko'rilmogda.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoevning 2017-yil 9-oktabrdagi "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, qishloq xo'jaligi ekin maydonlaridan samarali foydalanish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, joriy yil 10-oktabrdagi "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari faoliyatini yanada rivojlantirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori bu borada muhim dasturilamal bo'lmoqda. Endilikda mazkur hujjatlar asosida qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini yanada qo'llab-quvvatlash, fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa ekin maydonlaridan foydalanish samaradorligini ta'minlash, pirovard natijada yer egalarining daromadlarini ko'paytirishga bo'lgan munosabatlar tubdan o'zgaradi.

Avvalo, fermer, dehqon xo'jaliklari, tomorqa yer egalarining manfaatlari va qonuniy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan yangi tuzilma tashkil etildi. Uning huquqiy maqomi, vazifa va funksiyalari kuchaytirildi. Yer egalarining yerga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartirishga qaratilgan mezonlar va nihoyat yerdan foydalanishni rag'batlantirish, fermer xo'jaliklari, tomorqa yer egalarining ishlab chiqarish quvvatini oshirishga doir chora-tadbirlar mustahkamlab qo'yildi. Qisqa vaqt oralig'ida tegishli qonun hujjatlariga mazkur farmon va qarordan kelib chiqadigan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritiladi.

O'zbekiston respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 - 2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qarorga ko'ra keyingi yillarda

mamlakatimiz qishloq xo'jaligini isloh qilish, xususan sohada davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, bozor munosabatlarini keng joriy qilish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi, qayta ishlovchi va sotuvchi subektlar o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy asosini mustahkamlash, sohaga investitsiyalarni jalb qilish, resurstejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni zamonaviy texnikalar bilan ta'minlash borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligini rivojlantirish bo'yicha uzoq muddatga mo'ljallangan strategiyaning mavjud emasligi yer va suv resurslaridan samarali foydalanishga, sohaga investitsiyalarni keng jalb etishga, ishlab chiqaruvchilarning yuqori daromad olishiga va mahsulotlar raqobatbardoshligini oshirishga to'sqinlik qilmoqda.

Qishloq xo'jaligi juda ma'lumot talab qiladigan sohaga aylanmoqda. Ma'lumotlar dalada, fermada joylashgan turli xil qurilmalardan, sensorlar, qishloq xo'jaligi texnikasi, meteorologiya stansiyalari, dronlar, sun'iy yo'ldoshlar, tashqi tizimlar, hamkor platformalar, etkazib beruvchilardan keladi. Bir joyda to'plangan ishlab chiqarish zanjirining turli ishtirokchilarining umumiy ma'lumotlari sizga yangi sifatidagi ma'lumotlarni olish, naqshlarni topish, jalb qilingan barcha ishtirokchilar uchun qo'shimcha qiymat yaratish, zamonaviy ilmiy ishlov berish usullarini (ma'lumotlar fanini) qo'llash va ular asosida, xavflarni minimallashtiradigan to'g'ri qarorlar qabul qilish, ishlab chiqaruvchilarning biznes va mijozlar tajribasini yaxshilashdan iborat. Mobil yoki onlayn ilovalar fermerlar, agronomlar, maslahatchilar uchun mavjud bo'lib, ular o'z dalalari haqidagi ma'lumotlarni (koordinatalar, maydonlar, ekinlar turi, o'tgan hosil) yuklashda taqdim etadilar, aniq tavsiyalar va harakatlar ketma-ketligi uskunalar, sensorlar, dronlar, sun'iy yo'ldoshlar va boshqa tashqi ilovalar ma'lumotlarini birlashtirgan holda, o'z saytida ham, tashqi muhitda ham ko'plab tarixiy va joriy omillarni tahlil qilishni hisobga olgan holda.

Endi dastur urug'larni ekish, o'g'itlash, namlash yoki yig'ish uchun eng yaxshi vaqtni aniqlashga yordam beradi, yukni yuklash va xaridorga etkazib berish vaqtini hisoblash; Buzilmasligi va yangi mahsulotlarni yetkazib berish uchun saqlash va tashish joyidagi haroratni kuzatib boring; hosil va daromadni bashorat qiling va o'tmishdagi natijalarga nisbatan ekinlarni qayta ishlashni yaxshilash bo'yicha maslahat oling. Agar 2010 yilda dunyoda qishloq xo'jaligi sohasida 20 dan ortiq yuqori texnologiyali kompaniyalar ishlamagan bo'lsa va venchur kapital bozori 400 ming dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2013 yildayoq venchur kapitalining eksponensial o'sishi boshlandi. 2016 yilga kelib 1300 dan ortiq yangi texnologiya startaplariga sarmoya kiritildi, har yili 500 dan ortiq yuqori texnologiyali startaplar yaratilmoqda.

2020-yilda qishloq xo'jaligiga yo'naltirilgan investitsiyalar eng yuqori ko'rsatkichga yetdi va 5,6 milliard dollarni tashkil etdi. Sarmoya jalb etuvchi eng faol davlatlar AQSh, Xitoy, Hindiston, Kanada, Isroildir. Umumiy atama AgroTech qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tsikli doirasida ham, undan tashqarida ham hosildorlik, samaradorlik va rentabellikni oshirish uchun foydalaniladigan ma'lumotlarni olish va qayta ishlashga asoslangan turli texnika va texnologiyalarni birlashtiradi. Qishloq xo'jaligi mamlakat yalpi milliy mahsulotining qariyb ikki foizini ta'minlaydi va iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bu sohada aholining olti yarim foizi ishlaydi. Yaponiya qishloq xo'jaligi mahsulotlarining asosiy qismi oziq-ovqat mahsulotlarida to'plangan.

Yaponiya yetmish foiz o'zini oziq-ovqat ehtiyojlari bilan ta'minlaydi. Hududning 13 foizi qishloq xo'jaligiga ajratilgan. Etakchi o'rin o'simlikchilikka, xususan, guruch va sabzavot

ekinlarini etishtirishga tegishli; bog'dorchilik keng tarqalgan. Chorvachilik ham jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Shunday qilib, Yaponiyada qoramol, parranda boqiladi, cho'chqachilik rivojlangan. Juda qulay joy har bir yaponning ratsionida baliq va dengiz mahsulotlarining ko'pligini aniqlaydi. Baliq ovlash Jahon okeanining deyarli barcha hududlarida olib boriladi. Yaponiyada to'rt yuz mingdan ortiq kemalardan iborat keng baliq ovlash floti mavjud. Bundan tashqari, mamlakat uch mingdan ortiq baliqchilik portiga ega. ¹Yaponiya qishloq xo'jaligi Tarkibiga ko'ra yapon qishloq xo'jaligi ko'p tarmoqli turlarga bo'linishi kerak. U qishloq xo'jaligiga, asosan, guruch va boshqa donli ekinlar, texnik ekinlar va choy ekishga asoslangan. Bog'dorchilik, bog'dorchilik, ipchilik va chorvachilik muhim o'rin tutadi. Yaponiyada qishloq xo'jaligiga o'rmonchilik, baliqchilik va dengiz baliqchiligi ham kiradi. Mamlakatning ekin maydonlari 5,4 million gektarni tashkil etadi va ekish maydoni undan oshib ketadi, chunki bir qator viloyatlarda ular yiliga 2-3 hosil yig'ib olishadi.

Xulosa qilib aytganda, Ekin maydonining yarmidan ko'pini boshqoli, 25% ga yaqinini sabzavotlar, qolganini yem -xashak o'tlari, texnik ekinlar va tut daraxtlari egallaydi. Qishloq xo'jaligida dominant o'rinni guruch egallaydi. Shu bilan birga, bug'doy va arpa yig'im -terimining pasayishi kuzatilmoqda (rentabellik pastligi va import bilan raqobat). Sabzavotchilik asosan shahar atrofi hududlarida rivojlanadi. Qoida tariqasida, butun yil davomida issiqxona tuproqlarida. Shakar lavlagi Xokkaydo, janubda shakarqamish ekiladi. Issiqxonalarda choy, sitrus mevalari, olma, nok, olxo'ri, shaftoli, xurmo (Yaponiyada endemik), uzum, kashtan, tarvuz, qovun, ananas ham etishtiriladi. Xonsyu janubi -g'arbida katta maydonlar qulupnayga bag'ishlangan.

Chorvachilik faqat Ikkinchi jahon urushidan keyin faol rivojlana boshladi. Qoramol podasi 5 million boshga etadi (yarmi sog'in sigir). Cho'chqachilik janubiy viloyatlarda rivojlanmoqda (taxminan 7 million bosh). Chorvachilik markazi - mamlakat shimoli - Xokkaydo oroli, u erda maxsus fermer xo'jaliklari va kooperativlar tashkil etilmoqda. Yaponiya chorvachiligining o'ziga xos xususiyati shundaki, u chetdan keltiriladigan ozuqaga asoslangan (ko'p makkajo'xori chetdan olib kelinadi). Mamlakatning o'rmon maydoni 25 million gektarga yaqin.

Tarixan, o'rmonlarning yarmidan ko'pi xususiy mulkka tegishli (bambuk plantatsiyalari bilan birga). Asosan, o'rmon egalari 1 gektargacha bo'lgan kichik dehqonlardir. Baliq ovlash yirik monopol kompaniyalarning ustunligi bilan ajralib turadi. Baliq ovlashning asosiy ob'ektlari - seld, treska, losos, kambag'al, orkinos, halibut, akula, saury, sardina va boshqalar. Dengiz va mollyuskalar ham qazib olinadi. Yaponiya baliqchilik floti bir necha yuz ming kemalarni (asosan mayda kemalarni) o'z ichiga oladi. Baliqning 1/3 qismi Xokkaydo hududidagi suvlardan keladi. Muhim baliq ovlash joyi - Xonsyu shimoli -sharqiy qirg'og'i. Akvakultura keng tarqalgan: lagunlarda, tog' ko'llari va sholi maydonlarida sun'iy baliq etishtirish va marvarid midiya yetishtiriladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat Hokimiyati portali www.gov.uz
2. O'zbekiston respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 - 2030-yillarga

¹ S.N.Normurodov, I.N.Ziyadullayev, S.O'.Xoliqov, O'.A Abdullayev, H.F.Dilmurodov, FSS-2025, IOP Publishing, IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 1535 (2025) 012028, doi:10.1088/1755-1315/1535/1/012028, <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1535/1/012028>

mo'ljallangan strategiyasi.

3. Davlat boshqaruvida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. umumiy tushunchalar. jahon tajribasi. O'zbekistonda joriy etish istiqbollari. Toshkent 2015, www.ddi.uz.

4. S.N.Normurodov, I.N.Ziyadullayev, S.O'.Xoliqov, O'.A Abdullayev, H.F.Dilmurodov, FSS-2025, IOP Publishing, IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 1535 (2025) 012028, doi:10.1088/1755-1315/1535/1/012028, <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1535/1/012028>

5. Mamadiyarov Dilshad Uralovich, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li, Qishloq xo'jaligini innovatsion texnologiyalar asosida boshqarish, Yashil iqtisodiyot & taraqqiyot ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal 2025-yil, iyun. № 6-son, <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>, 775-779 betlar.

6. Kasimov Botir Sadriddinovich, Safarov Asqarbek Asadullayevich, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li, O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligining roli, Agrobiznes, fan va texnologiyalar ilmiy-amaliy elektron jurnal, №1/2025, <https://agrobiznesjournal.uz/uz>, 292-299 betlar.